

LA FESTA DE SANT ANTONI ABAT I L'EXPOSICIÓ A LA CASA DE CULTURA

JAUME CIFUENTES I COSTA

Enginyer químic IQS.

Quan en plena pandèmia es planteja l'organització de la festa de Sant Antoni de l'any 2021, es veu clarament que les restriccions sanitàries imposades com a conseqüència de la Covid-19 impedirien poder-la celebrar de la forma usual com s'havia vingut commemorant des de feia més de 150 anys i que la desfilada i benedicció dels animals, en aquesta ocasió, s'hauria de deixar de fer pel cúmul de circumstàncies adverses.

Però, en una reacció ràpida i molt encertada, l'Ajuntament i la Comissió de Festes de Sant Antoni Abat varen improvisar l'organització d'una exposició a la Casa de Cultura amb el títol *La Festa de Sant Antoni. Un segle i mig d'història a Sant Cugat* (gener-març de 2021). Si no es podien fer concentracions al carrer, aquesta presentació pretenia que no es generés cap buit en el temps i mantenir la tradició ben viva.

Fig. 1. Vista general de l'Exposició dels 150 anys a la Casa de Cultura. Dins la vitrina, la bandera més antiga, de la dècada de 1880. Foto DMS.

En el seu programa s'explica que és una exposició sobre la història de la celebració de la festivitats de Sant Antoni Abat i els Tres Tombs, una de les festes més antigues i arrelades de Sant Cugat del Vallès. A través de fotografies, documents i objectes vinculats a la festa i a la litúrgia que l'envolta, mostra un recorregut cronològic que va des de la segona meitat del segle XIX fins a l'actualitat.

Quan es parla de 150 anys d'història, suposo que és una manera de venir a dir que es tracta d'una festa immemorial de la qual la tradició oral tramesa durant successives generacions ens diu que fa molts i molts anys que se celebra, sense que hi hagi, però, gaires dades concretes ni referències històriques documentades. Com sigui, queda prou clar que enfonsa les seves arrels almenys en el darrer terç del segle XIX. La festa de Sant Antoni, doncs, és una de les més antigues i concorregudes de Sant Cugat del Vallès i des dels seus orígens va ser organitzada pel gremi de traginers¹ i llogadors de mules i cavalls, al qual, en un entorn de poble eminentment agrícola, el col·lectiu de pagesos que vivien del conreu de la vinya i els cereals s'hi va integrar ràpidament, afegint-hi els animals de tir que feien servir per a les tasques del camp.

Hem de tenir en compte que durant el segle XIV es van creant diferents confraries professionals segons els diferents oficis de l'època, que es posaven sota la protecció d'un sant patró al qual li dedicaven una festa. Al principi era bàsicament una missa, una processó i algun acte més lúdic. Aquestes festes es van transformant amb els anys i segurament algunes processons esdevenen desfilades o actes més populars com pot ser en el cas de Sant Antoni. El segle XIX ja es tenen informacions d'actes molt específics dedicats al sant; per exemple, a Rubí es té documentat el primer reglament de la Societat de Sant Antoni de Rubí (1859); a Caldes de Montbui, Climent Cuspinera parla de la festa que organitzava el Gremi de Traginers en una guia de l'època (1873), i a Sabadell es crea la Colla Vella (1871) i després la Jove (1880). A Santa Perpètua de Mogoda, una altra de les poblacions amb més tradició de la festa, fins al 1916 no es va constituir la «Societat de Carreters» per organitzar-la.²

En concret, a Sant Cugat tenim algunes dates que ens poden situar aproximadament, tot i que possiblement l'activitat ja vingués de força anys abans:

1. La més important és l'existència d'un cofre del 1880 que conserva la família Juliana on es guardaven possiblement els estendards, ciris, atxes i altres objectes.

2. El 1973 l'Ajuntament entrega als membres de la Comissió de Sant Antoni una medalla commemorativa del centenari de la festa (1873-1973).
3. El 1978 hi ha un expedient municipal en què l'Ajuntament adjudica una medalla de plata de la Vila a l'«Agrupació de Traginers de Sant Antoni» i a altres entitats centenàries com la Lira, entre d'altres. En aquest expedient figura un annex en què s'esmenta un possible inici de la festa cap a finals del segle XIX, gràcies a la iniciativa dels santcugatencs Antoni Juliana, en Navarra i en Codoñés.

En aquelles èpoques, la festa de Sant Antoni se celebrava sempre el dia del sant, el 17 de gener. Consistia bàsicament en una missa solemne al matí, amb la benedicció dels pans i coques; seguia la desfilada, rua, cavalcada, passada, Tres Tombs o com es vulgui dir –després en parlarem–, on els animals eren beneïts, i a la tarda i/o al vespre el gran ball de gala; durant molts anys se'n feien dos. El llibre de Rogeli Padró *Tradicions santcugatencs*³ és on millor i amb més detall s'explica la festa de Sant Antoni a Sant Cugat; en el llibre *L'Abans*⁴ es poden trobar fotografies molt interessants i en el llibre *Mirant enrere*,⁵ de Tomàs Grau i Garriga, s'hi pot trobar un petit escrit sobre els germans de cal Borges i els transports Perola-Rifà. Però segur que encara hi ha temes per treballar que potser queden fora de l'abast d'aquest article, que deixarem per a una altra ocasió.

L'arribada del tren el 1917 i la mecanització dels mitjans de transport fan que any rere any es redueixi el nombre de cavalls i carruatges participants. En el període de la Guerra Civil (1936-1939) va deixar de celebrar-se i es va tornar a reprendre el 1940, tal com ens explica Miquel Garrell en el seu llibre *Memòries de la Penya Regalèssia*.⁶ Possiblement en aquest moment es va produir el desdoblament de la festa en dos dies, passant la desfilada al diumenge següent, en un encertat intent de revitalitzar-la.

Si la informació disponible durant el període fins a la Guerra Civil és pràcticament inexistent, a partir d'aquest moment ja es pot començar a trobar alguna notícia escrita, sobretot gràcies a la revista *Guia. Crònica Parroquial*,⁷ que a partir del 1949 i fins al 1960 retrata mensualment la vida santcugatenc.

Per exemple, ja en el número 1 del mes de gener del 1949 hi ha un article escrit en català per Eugeni Canas titulat «La Festa de Sant Antoni», on explica que les tradicions d'un país són manifestacions del seu caràcter i demana vetllar perquè no desapareguin.

Fig. 2. Els organitzadors de la festa, Antoni Juliana i Esteve Bigues, més conegut com «l'Estevet Borges», en un carro guarnit als Quatre Cantons. Arxiu familiar Juliana.

L'any següent, en el número 13 del mes de gener es publica una entranyable entrevista a Esteve Bigas «Borges», també en català, on explica, entre altres coses, que realment no hi ha cap entitat que porti l'organització de la festa, sinó que són uns quants voluntaris que van al davant i que cuiden que cada any se celebri i esmenta que en el seu cas ho ve fent des de ben petit. Tenien una llista de socis que pagaven 10 pessetes cada any i amb això, més la rifa d'un porc, cobrien les despeses de la festa. No creu que els camions afectessin la participació de carros, almenys a Sant Cugat; diu que no té ni idea de la data de la primera festa i que ja ve dels pares, que és una manera de dir d'antic. Curiosament, comenta amb certa recança que encara no l'havia tocat mai ser abanderat, triat atzarosament per sorteig, a pesar dels anys que feia que se'n cuidava; però l'any següent (1951) li somriu la fortuna i té l'honor de ser-ne l'abanderat juntament amb Lluís Oller i Joan Riera.

És molt probable que el gremi de traginers que havia iniciat la festa fes molt temps que ja no existís i que tot continués a partir d'aquest petit grup de persones que ens explicava l'Esteve. Després de la guerra, possiblement tot seguí igual, encara que des de les organitzacions franquistes locals se'ls volgués donar legalitat en forma d'uns teòrics «gremis» a partir dels quals poguessin tenir tota la cobertura política necessària. Tenim una referència de l'any 1951 quan l'Ajuntament constitueix el *Patronato Municipal de Fiestas* presidit per l'alcalde Santiago Rodó i en el qual participa Esteve Bigas com a president d'un imaginari *Gremio de San Antonio Abad*. També en algunes cròniques de la *Guia* parlen d'un no menys fantasiós *Gremio de Carreteros* com els organitzadors de la festa.

La festa de Sant Antoni com a tal es va seguir fent el dia del sant. Recordo com ho celebràvem a cal Borges, a la casa pairal, amb l'Esteve Bigas, la Flora i la Montserrat que ens preparaven un dinar extraordinari que esperàvem amb candeletes. El magatzem tancat, l'Estevet mudat amb el seu millor vestit i també en Domingo, l'home encarregat del magatzem, el Sr. Santamaria, l'administrador, en Peret Pahisa, en Josep Sala i jo. A vegades també ens acompanyaven destacats elements santcugatencs que ens feien la delícia explicant mil i una històries de cavalls, mules, carruatges, traginers i aventures. Tot això va durar fins a mitjans dels setanta, quan per temes de salut ho van deixar de fer. Com a contrapartida, el diumenge, en Josep Sala i jo havíem d'ajudar a repartir coca i vi dolç als participants seguint la bona tradició de la festa, cosa que fèiem encantats.

Fig. 3. El carro que portava la imatge del sant en la passada. Es tracta de la figura feta per l'artista Josep Grau Garriga. Arxiu familiar Juliana.

A partir del 1960, aquells anys varen ser difícils per a la festa de Sant Antoni. L'evolució regressiva de les tasques del camp, la implantació de la indústria, l'inici de la transformació de Sant Cugat de poble agrícola en ciutat residencial, l'increment dels camions de transport i dels cotxes particulars varen produir un cert desinterès per la tradició de la festa de Sant Antoni. Recordem d'aquell període el creixement d'un competidor de sant Antoni com va ser sant Cristòfol, patró dels vehicles de motor, i que durant anys va semblar que tenia totes les de guanyar, fins que la massificació dels propis vehicles de motor va col·lapsar aquesta festa i es va anar deixant de fer. Aquells anys durs, fins que els primers ajuntaments democràtics van començar a recuperar i potenciar les tradicions populars, la festa de Sant Antoni va tirar endavant gràcies sempre a un grup d'entusiastes fins que l'any 2000 es crea l'actual Comissió de Festes de Sant Antoni que es pot considerar com l'hereva de la gran tradició dels carreters i traginers santcugatencs. Tot i que s'han mantingut fidels a la tradició i a la història, han incorporat un parell d'innovacions per intentar d'arribar a la major quantitat de gent possible:

- El dia del sant, el 17 de gener, després de la missa i el repartiment dels pans beneïts, es fa un esmorzar obert a tothom en un conegut restaurant local.
- Amb el tancament de la Unió, es va haver de suspendre el famós ball, de manera que es va perdre una de les activitats més representatives de la festa. En lloc seu, la Comissió va organitzar a partir del 2018 el vespre del dissabte abans dels Tres Tombs una nova activitat, *la festa dels foguerons*. Consisteix en una cercavila presidida pel mateix sant que s'enfronta als dimonis, representats pels Diablers de Sant Cugat, fins a la plaça de Barcelona, on els diablers encenen els foguerons i es ballen balls tradicionals, i es clou amb un sopar a la vora dels focs.

També pertanyen a la Federació Catalana dels Tres Tombs, que és l'encarregada de confeccionar el calendari de festes, de la seva divulgació, de donar suport a les diferents comissions i, sobretot, de la preparació i el seguiment del protocol de benestar animal desenvolupat conjuntament amb la Facultat de Veterinària de la UAB.

Fig. 4. Un carro i els guarniments de gala d'un cavall a l'Exposició de la Casa de Cultura. Foto DMS.

Anem a l'Exposició pròpiament dita. S'hi exposaven els objectes més preuats i representatius d'aquesta història que hem anat explicant. Cal destacar, a part del cofre del 1880, de la medalla del centinari 1873-1973⁸ i d'algun dels documents de l'expedient municipal del 1978 ja descrits més amunt:

- Imatge de sant Antoni esculpida en guix repintat per Josep Grau-Garriga quan tenia 21 anys, la qual va ser exhibida en la festa del 1951 al carro de la colla dels germans Grau, que va guanyar el primer premi.
- Imatge de sant Antoni que obre la festa des de l'any 1999, dalt d'un carro ben guarnit.
- Una primera bandera, la més antiga emprada a la festa, amb els colors de la bandera espanyola i forma de corneta, de la dècada del 1880, protegida dins una vitrina.
- Una segona bandera, dels anys quaranta, de color grana i forma de corneta.
- La bandera utilitzada en l'actualitat a partir del 1996. Incorpora la imatge i el nom del sant en un fons grana i forma de corneta. El coronament del pal és una imatge del sant.
- Carro de pagès amb vela amb una matrícula de carro de Sant Cugat del període de la Guerra Civil en què es va canviar el nom pel de Pins del Vallès. Aquest carro es completava amb una figura de fusta d'un cavall proveït amb els guarniments tradicionals d'un animal de tir.
- Una guardiola original on els pagesos donaven la voluntat pels panets beneïts.
- Safata per a l'almoina amb la imatge de sant Antoni.
- Cistella de vímet emprada pels banderers per portar els caramels.
- Segell històric de la Comissió.
- Altres objectes, com uns goigs de la dècada del 1950, eines emprades al camp amb tracció animal, una reproducció d'una estampa de sant Antoni del segle XVIII i una auca de la vida del sant.

A les parets de la sala hi havia un bon recull de fotografies de les diferents èpoques. Les primeres de la dècada del 1920, després un salt fins a la del 1940 i a partir del 1950 ja es disposa de més material, especialment de l'edició del 1951, que va ser un any destacat, ja que es va fer sortir per primera vegada a la passada l'escultura de sant Antoni obrada per Grau-Garriga. Molt interessant el testimoni de la foto del carruatge que portava la imatge del sant, a la plaça de Sant Pere. Personalment vaig quedar captivat per una foto cedida per la família Juliana amb un carro amb dues persones transcendents per a la festa, Anton Juliana i Esteve Bigas, en una edició de finals dels cinquanta. Després, una bona cobertura fotogràfica fins a l'actualitat.

Segur que si s'hagués pogut disposar de més temps, alguns detalls es podrien haver elaborat una mica més. Bàsicament, crec que es podria haver centrat en dos aspectes: primer una ordenació diferent i més didàctica dels objectes exposats i, en el capítol de l'exposició fotogràfica, una mica més de recerca i treball per intentar concretar millor la descripció de les fotos i la identificació de molts personatges anònims als quals seria molt interessant posar nom. Però, en fi, un gran esforç i el nostre reconeixement als organitzadors.

He deixat per al final el tema del nom. Millor dit, he estat a punt de deixar-ho córrer, però ja que

se'm va demanar i hi he dedicat cert temps, almenys que no caigui en va. Com a «Festa de Sant Antoni», segons la documentació a què he pogut tenir accés i que la meua memòria recorda, és la manera de referir-se als actes que s'organitzen en honor del sant. Això comprèn tant els religiosos, els populars, com els lúdics. Si ens referim només a l'activitat popular de la desfilada i benedicció dels animals, he trobat que se cita com «la festa». A part del mot *desfilada*, l'he vist referida de moltes més maneres: els Tres Tombs, la rua, la cercavila (a la *Guia*, les cròniques en castellà l'anomenen «pasacalle»), la cavalcada, la concentració i darrerament «la passada», que per mi ha estat una novetat descoberta gràcies a l'historiador Domènec Miquel. Sembla que l'expressió «els Tres Tombs» és barcelonina i que al Vallès sempre s'ha dit així, «la Passada». També ho creu Joaquim Verdaguer en el seu blog respecte a Terrassa. Buscant més, trobo a la revista *Sàpiens* que van més enllà i afirmen que «la Passada» és com s'anomena a Sant Cugat la cavalcada de Sant Antoni. I jo sense saber-ho.

Fig. 5. Tres peces històriques: la panera per al pa beneït, la guardiola dels pans i la safata amb la figura del sant. Foto DMS.

És evident que noms generalistes com *rua* (mot manllevat del carnaval), *cavalcada* (més propi de la festa de Reis), *cercavila* (emprat en moltes festes populars), *desfilada* (amb un regust militar), etc., no poden ser mai els noms per nomenar una activitat tan específica i amb la personalitat i història de la festa de Sant Antoni. Però, buscant més, he trobat que també es descriu com «la passada» la cavalcada de reis o la desfilada de vehicles de motor que es feia per la diada de Sant Cristòfol, per posar-ne dos exemples. Llavors, com a específic per a Sant Antoni, independentment de si són barcelonins o no, només queda «els Tres Tombs».

NOTA HISTÒRICA⁹

Com tantes altres festes tradicionals i populars, sembla que Sant Antoni té un origen pagà anterior al cristianisme, relacionat amb el solstici d'hivern, que celebra l'allargament del dia. Seria, doncs, una festa simètrica a la de Sant Joan del mes de juny. Ambdues formen part del cicle festiu agrari i ramader. Als llocs

on s'ha conservat la tradició més antiga encara es fa una gran foguera que calia travessar o saltar per purificar-se (com el foc de Sant Joan o d'altres festes) i propiciar la vinguda de la primavera. Així com la festa de Sant Medir se centra en la fertilitat agrària –recordeu el miracle de les faves–, Sant Antoni es relaciona sobretot amb els anomenats animals de *peu rodó*, els que proporcionaven força de sang en les tasques agrícoles i de transport o tragí. En algunes bandes també incloïen els ramats i més tard s'incorporaren els animals domèstics a fi de protegir-los de malures i afavorir la seva fertilitat. És evident que els animals no estaven disposats a travessar el foc, de manera que el ritual implicava que donessin tres voltes a la foguera. Aquest costum es va estendre a la gent més gran i sembla ser l'origen dels anomenats *Tres Tombs*. A vegades, el mal contra el qual hom volia protegir-se estava personificat en un home disfressat de salvatgina, especialment d'os, que podia anar acompanyat d'altres figures grotesques que promovien la gatzara i la disbauxa. En canvi, les figures portadores de banyes semblen ser el record dels antics xamans propiciadors de la fecunditat de la tribu. Aquesta festa no s'ha confondre amb les *Lupercàlia* romanes, que tenien finalitats similars, però més centrades en els ramats i eren a mitjans de febrer.

El papa Gregori VII (1073-1085) va intentar cristianitzar tots aquests vells cultes pagans donant-los una cobertura cristiana, en aquest cas transformant-ho en la festa de Sant Antoni Abat, esdevingut protector dels animals. Així, la seva festa se situa entre el cicle de Nadal i el de Carnaval. La «setmana dels barbuts» (sant Antoni, sant Pau i sant Maur, tots tres ermitans amb llargues barbes blanques associades a la imatge de la neu) és considerada popularment la més freda de l'any. La figura de l'os, el mal, i també la dels banyuts benefactors van ser substituïdes per la del dimoni que tempta el sant i el persegueix en els diferents actes festius, però sempre acabava derrotat pel senyal de la creu. Aquesta tradició encara és viva a localitats de València i Mallorca. En alguns llocs on es va abandonar la pràctica pagana de la foguera, els tres tombs es feien entorn d'una església dedicada a sant Antoni o a una plaça al centre de la qual es col·locava temporalment una imatge del sant. A Catalunya, en general, tot plegat es va reduir a formar una filera i passar per davant del sacerdot que aspergia els animals amb aigua beneïda. Després, la corrua o processó, anomenada la *passada* o la *beneïda*, recorria els carrers principals del poble. A Sabadell, la Confraria de Sant Antoni Abat està documentada el 1398, tot i que l'actual Germanat data del 1871. La introducció de llençar caramels sembla que s'inicià la dècada del 1920, és a dir que, tot fent broma, ja és centenària.

LA FESTA DE SANT ANTONI

Les tradicions d'un país són manifestacions del seu caràcter. Si són nobles, o belles, o de gràcia alegre o ingènua, no cal dir que és bo de conservar-les i donar-los cada vegada més esplendor.

Catalunya és riquíssima en tradicions, belles i pintoresques, d'origen cristià gairebé totes. Els nostres avantpassats les iniciaren; de generació en generació s'han mantingut; a nosaltres ens pertoca de vetllar perquè no desapareguin en l'actualitat.

Seriem uns mals hereus si deixéssim perdre aquest patrimoni de bells costums. «Per elles, els nostres pares ens coneixrien, si tornessin, i per elles nosaltres coneixeríem els nostres descendents», ha escrit un bon autor nostre.

Si ens sentim satisfets d'aquest heretatge, dignifiquem-lo tant com ens sigui possible, per tal de deixar als nostres fills el bon record i filial orgull que tothom vol tenir dels seus pares.

Una bona ocasió la tenim en la festa de Sant Antoni Abat, molt celebrada en tota la nostra terra.

Sant Cugat del Vallès es veu animat en aquest dia per una alegria garzarosa, com pertoca a una festa de carrer. Aquesta és més bulliciosa que cap. Brogit de les cavalleries, fantasiosament guarnides, que colpegen amb llurs cascos, en galopar, els nostres carrers, davant l'admiració d'alguns i l'esporguiment dels altres. Benedicció solemne en la gran plaça d'Octavià, i seguidament organització de la cavalcada dita típicament «Els tres tombs».

Caldria que tothom fés els possibles per donar el màxim d'esplendor a aquesta festa tan nostra. Que cada any guanyi en magnificència i, sobre tot, cal que els que hi participen en bandegin totes les excentricitats que puguin menjar el bon nom que aquesta festivitat ha anat adquirint. Demostrem un amor veritable a les nostres tradicions, conservant-les en llur puresa, per dignitat nostra i d'aquesta volguda vila.

E. C.

DIALEG MENSUAL

Mes de gener. Passat el cicle nadalenc, la festa de Sant Antoni Abat és la que més relleu obté en la vida de la nostra Vila. És per això que en iniciar aquesta Secció d'intervius, hem pensat en algú destacat dintre l'organització dels populars «TRES TOMBS».

Esteve Bigas, més conegut pel «Borges», em rebé amablement. Davant d'una llar de foc ben encesa, s'inicià el diàleg:

— ¿Quina entitat és, en concret, la que porta a cap l'organització de la festa de Sant Antoni?

— No és cap entitat. Som uns quants que anem al davant; cuidem de que cada any es celebri, jo de petit que me'n cuido. Tenim una llista de socis, que paguen 10 pessetes l'any. És una quota familiar, i per tant amb aquesta petita quantitat tenim dret a ballar de franc tots els de la família. Alguns encara es queixen de que no se'ls doni, com es feia anys enrera, una coca, que avui ja ens costaria possiblement les 10 pessetes. N'hi han que inclús s'han donat de baixa, però per altre costat també se n'ajunten de nous. Ens reunim el dia de Cap d'any i designem l'«abanderado»; preparem tots els detalls de la festa; passem comptes de l'any anterior, i ja fins l'any vinent no ens tornem a reunir.

— ¿I d'aquesta quota anual surten totes les despeses de la festa?

— No... Rifem un porc...

— ¿Per quin sistema nombreu l'«abanderado»?

— Per sorteig.

— ¿Tothom accepta amb gust el nomenament?

— Cal! N'hi ha que hi arrufen el nas, i en canvi d'altres que no esperen altre cosa.

— ¿S'ha donat el cas que algú hagi estat nomenat més d'una vegada?

Aquí l'home vacilla, no recorda prou bé... Es posa la ma al cap. Prouncia algún nom, però rectifica... Per fi:

— El Puigoriol... Sí, sí... El Puigoriol ha estat dues vegades «abanderado». És l'únic que recordo.

— ¿I a vós no us ha tocat mai la sort del nomenament?

— No! contesta ràpid, amb un somriure de recança.

— Aquí a Sant Cugat ¿de quin any data la primera festa?

— Uii... Això ve dels pares... No, no ho sé pas.

— Els camions ¿han estat motiu de disminució en el nombre de carros?

— No, aquí no. Jo no ho crec pas.

— La vostra festa ¿minva, o, pel contrari, augmenta en esplendor?

— Cada any és prou animada. Temps enrera, rivalitats locals feren troncollar una mica la seva bona marxa. Ara, però, em penso que va força bé.

— ¿Hi haurà enguany alguna innovació?

— Donarem un premi al carro més ben guarnit. Ja l'any passat ho vàrem anunciar; aquest any volem complir el que prometérem. Hi ha una colla de jovent que mata moltes hores curant el carro, i és just que els ho recompensem. Poca cosa, però tot desperta interès.

— ¿Una anècdota?

— Sempre en passen prou de desgràcies — contesta una mica desorientat per la meua pregunta — Un any a un músic de l'orquestra li agafà un atac que tingueren d'emportar-se-le'n a corre cuita. Desde llavors el Puigoriol recomana que al llogar l'orquestra sigui amb la condició de que portin un músic de recanvi...

CUGAT

NOTES

1. No sembla que mai existís realment un gremi de traginers a Sant Cugat, sinó en tot cas una confraria sota l'advocació del sant, a l'empara de la parròquia (anotació de Domènec Miquel).

2. Vilàs Galindo, Ernesto (2017). *La Festivitat de Sant Antoni Abat del Vallès contemporani*. CREM.

3. Pedró i Fontanet, Rogeli (2004). *Tradicions santcugatzenques*. Cossetània, pàg. 43-57.

4. Rumbau Serra, Montserrat; Troyano Cussó, Joan (2008). *L'Abans. Sant Cugat del Vallès, 1880-1965*. Efadós, pàg. 642-653.

5. Grau i Garriga, Tomàs (2011). *Mirant enrere. Personatges i costums del meu Sant Cugat*. Museu de Sant Cugat i Tot Sant Cugat.

6. Garrell i Grau, Miquel (2014). *Memòries de la Penya Regalès-sia, 1939-2014*. Ajuntament de Sant Cugat del Vallès.

7. *Guia. Crònica Parroquial de Sant Cugat del Vallès, 1949-1960*.

8. Cedides pels senyors Josep Garrell i Ricard Mestre.

9. Aportació de l'historiador Domènec Miquel, que ens situa la festa de Sant Antoni dins del seu context de la tradició popular, que hem decidit incorporar íntegrament a l'article.